বিষয়: ভূগোলৰ অৰ্থ আৰু পৰিসৰ (Meaning and Scope of Geography)

১. ভূগোলৰ অৰ্থ (Meaning of Geography)

ভূগোল হৈছে পৃথিৱীৰ উপৰিভাগ, প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশ, মানৱ সমাজ আৰু এই দুয়োটাৰ মাজত থকা পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কৰ বৈজ্ঞানিক অধ্যয়ন। ভূগোলে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন প্ৰাকৃতিক আৰু মানৱীয় পৰিঘটনাৰ অৱস্থান, বিতৰণ, বৈশিষ্ট্য, কাৰণ আৰু পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰে।

সহজ ভাষাত ক'বলৈ গ'লে, ভূগোল হৈছে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন ঠাইত কি কি আছে, সেইবোৰ ক'ত অৱস্থিত, কিয় তাত অৱস্থিত আৰু সেইবোৰৰ মাজত কেনেধৰণৰ সম্পৰ্ক আছে, সেই বিষয়ে অধ্যয়ন কৰা বিজ্ঞান।

২. ভূগোল শব্দৰ উৎপত্তি (Origin and Etymology of Geography)

'Geography' শব্দটো প্ৰাচীন গ্ৰীক ভাষাৰ দুটা শব্দৰ পৰা উৎপত্তি হৈছে।

- Geo (জিঅ') – পৃথিৱী (Earth)।
- Graphien (গ্ৰাফিয়েন) – লিখা বা বৰ্ণনা কৰা (To Write or Describe)।

গতিকে, Geography শব্দৰ আক্ষৰিক অৰ্থ হৈছে 'পৃথিৱীৰ বৰ্ণনা' বা 'পৃথিৱী সম্পৰ্কে লিখা' (Description of the Earth)।

- প্ৰাচীন গ্ৰীক পণ্ডিত এৰাট'স্থেনিছ (Eratosthenes)-এ খ্ৰীষ্টপূৰ্ব তৃতীয় শতিকাত Geography শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল বুলি সাধাৰণতে স্বীকৃত।
- তেওঁ লিখা Geographica নামৰ গ্ৰন্থখনত এই শব্দৰ প্ৰথম নথিভুক্ত ব্যৱহাৰৰ উল্লেখ পোৱা যায়।
- তেওঁ পৃথিৱীৰ পৰিধি নিৰ্ণয়ৰ ক্ষেত্ৰতো উল্লেখযোগ্য অৱদান আগবঢ়াইছিল।

৩. ভূগোলৰ সংজ্ঞা (Definitions of Geography)

বিভিন্ন সময়ৰ ভৌগোলিক চিন্তাবিদসকলে ভূগোলৰ অর্থ আৰু বিষয়বস্তু বিভিন্ন ধৰণে ব্যাখ্যা কৰিছে।

১. এৰাট'স্থেনিছ (Eratosthenes):

তেওঁ ভূগোলক পৃথিৱীৰ বর্ণনা বা অধ্যয়ন হিচাপে প্রতিষ্ঠা কৰিছিল। তেওঁৰ কামে ভূগোলৰ প্রাৰম্ভিক বৈজ্ঞানিক বিকাশত সহায় কৰিছিল।

২. আলেকজেণ্ডাৰ ভন হামব'ল্ট (Alexander von Humboldt):

তেওঁ ভূগোলক প্রকৃতিৰ বিভিন্ন পৰিঘটনা আৰু সেইবোৰৰ মাজৰ পাৰস্পৰিক সম্পর্কৰ অধ্যয়ন হিচাপে আগবঢ়াইছিল।

৩. কার্ল ৰিটাৰ (Carl Ritter):

তেওঁ পৃথিৱীৰ উপৰিভাগক মানৱজাতিৰ বাসস্থান হিচাপে অধ্যয়ন কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছিল। অর্থাৎ, পৃথিৱী হৈছে মানুহৰ বাসস্থান (Earth as the Home of Man)।

৪. ফ্রিডৰিখ ৰাটজেল (Friedrich Ratzel):

তেওঁ মানৱ ভূগোলৰ বিকাশত গুৰুত্বপূর্ণ অৱদান আগবঢ়াইছিল। মানুহ আৰু প্রাকৃতিক পৰিৱেশৰ মাজৰ সম্পর্ক তেওঁৰ অধ্যয়নৰ অন্যতম বিষয় আছিল।

৫. পল ভিডাল ডে লা ব্লাছ (Paul Vidal de la Blache):

তেওঁ ভূগোলক 'স্থানৰ বিজ্ঞান' (Science of Places) হিচাপে ব্যাখ্যা কৰিছিল। তেওঁ মানুহৰ জীৱন-ধাৰা আৰু পৰিৱেশৰ মাজৰ সম্পর্কৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছিল।

৬. ৰিচার্ড হার্টশ্বর্ণ (Richard Hartshorne):

তেওঁৰ মতে, ভূগোলৰ মূল উদ্দেশ্য হৈছে পৃথিৱীৰ উপৰিভাগৰ বিভিন্ন ঠাইৰ মাজত থকা বৈশিষ্ট্যগত পার্থক্যসমূহৰ সঠিক, শৃংখলাবদ্ধ আৰু যুক্তিসংগত বর্ণনা তথা ব্যাখ্যা কৰা।

৪. ভূগোলৰ প্ৰকৃতি (Nature of Geography)

ভূগোলৰ প্ৰকৃতি বা চৰিত্ৰ তলত উল্লেখ কৰা দিশসমূহৰ জৰিয়তে বুজিব পাৰি।

১. ভূগোল হৈছে বিজ্ঞান (Geography as a Science):

ভূগোলে পৰ্যবেক্ষণ, তথ্য সংগ্ৰহ, বিশ্লেষণ আৰু বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰ সহায়ত পৃথিৱীৰ বিভিন্ন পৰিঘটনা অধ্যয়ন কৰে।

২. ভূগোল হৈছে স্থানিক বিজ্ঞান (Geography as a Spatial Science):

ভূগোলে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন পৰিঘটনাৰ অৱস্থান, বিতৰণ, ঘনত্ব আৰু স্থানিক সম্পৰ্ক অধ্যয়ন কৰে।

৩. ভূগোল হৈছে সমন্বয়কাৰী বিজ্ঞান (Geography as an Integrating Science):

ভূগোলে প্ৰাকৃতিক বিজ্ঞান আৰু সমাজ বিজ্ঞানৰ বিভিন্ন দিশৰ জ্ঞান একত্ৰিত কৰি পৃথিৱীৰ পৰিঘটনাসমূহ অধ্যয়ন কৰে।

৪. ভূগোল হৈছে গতিশীল বিষয় (Dynamic Discipline):

পৃথিৱীৰ প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশ আৰু মানৱীয় কাৰ্যকলাপ সময়ৰ লগে লগে সলনি হৈ থাকে। ভূগোলে এই পৰিৱৰ্তনসমূহ অধ্যয়ন কৰে।

৫. ভূগোলৰ প্ৰাকৃতিক আৰু মানৱীয় দুয়োটা দিশ আছে:

ভূগোলে এফালে পাহাৰ, নদ-নদী, জলবায়ু আদি আৰু আনফালে জনসংখ্যা, বসতি, কৃষি, উদ্যোগ আদি অধ্যয়ন কৰে।

৫. ভূগোলৰ পৰিসৰ (Scope of Geography)

ভূগোলৰ পৰিসৰ অতি বিস্তৃত। পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত থকা প্ৰাকৃতিক, জৈৱিক আৰু মানৱীয় পৰিঘটনাসমূহ ভূগোলৰ অধ্যয়নৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

ভূগোলৰ পৰিসৰক মূলতঃ তিনিটা প্ৰধান ভাগত আলোচনা কৰিব পাৰি।

(ক) প্ৰাকৃতিক পৰিঘটনাৰ অধ্যয়ন (Study of Physical Phenomena)

প্ৰাকৃতিক ভূগোলে পৃথিৱীৰ প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশ আৰু ইয়াৰ বিভিন্ন উপাদানসমূহৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰে। ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত প্ৰধান বিষয়সমূহ হ'ল—

১. শিলামণ্ডল (Lithosphere):

শিলামণ্ডল হৈছে পৃথিৱীৰ কঠিন বাহ্যিক অংশ। ইয়াৰ অধ্যয়নৰ অন্তৰ্গত বিষয়সমূহ হ'ল—

- পৃথিৱীৰ উৎপত্তি আৰু অভ্যন্তৰীণ গঠন।
- শিল, খনিজ পদাৰ্থ আৰু মাটি।
- পৰ্বত, মালভূমি আৰু সমভূমি।
- ভূমিকম্প আৰু আগ্নেয়গিৰি।
- অন্তৰ্জাত আৰু বহিৰ্জাত শক্তি।

২. জলমণ্ডল (Hydrosphere):

জলমণ্ডলৰ অন্তৰ্গত পৃথিৱীৰ সকলো জলভাগ। ইয়াৰ অধ্যয়নৰ বিষয়সমূহ হ'ল—

- মহাসাগৰ আৰু সাগৰ।
- নদ-নদী, হ্ৰদ আৰু ভূগৰ্ভস্থ পানী।

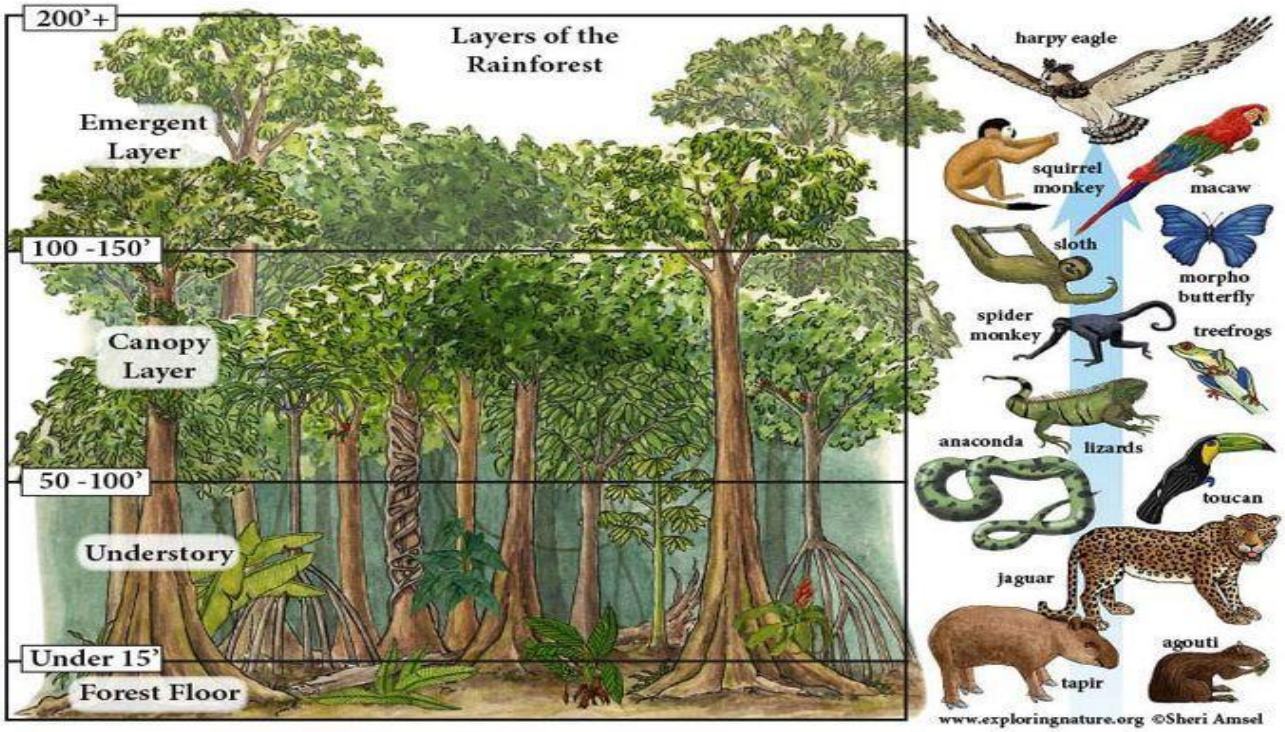
- মহাসাগৰৰ তলদেশৰ ভূ-প্ৰকৃতি।
- সাগৰৰ ঢৌ, জোৱাৰ-ভাটা আৰু সোঁত।
- পানীৰ উষ্ণতা আৰু লৱণতা।

৩. বায়ুমণ্ডল (Atmosphere):

বায়ুমণ্ডল হৈছে পৃথিৱীক আৱৰি থকা গেছীয় আৱৰণ। ইয়াৰ অধ্যয়নৰ বিষয়সমূহ হ'ল—

- বায়ুমণ্ডলৰ উপাদান আৰু গঠন।
- সৌৰ বিকিৰণ আৰু উষ্ণতা।
- বায়ুৰ চাপ আৰু বতাহ।
- আৰ্দ্ৰতা আৰু বৰষুণ।
- বতৰ আৰু জলবায়ু।

(খ) জৈৱিক পৰিঘটনাৰ অধ্যয়ন (Study of Biological Phenomena)

জৈৱিক ভূগোলে পৃথিৱীৰ জীৱজগত আৰু প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশৰ মাজৰ সম্পৰ্কৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰে।

ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত বিষয়সমূহ হ'ল—

১. পৰিস্থিতিবিজ্ঞান (Ecology): জীৱ আৰু ইয়াৰ চাৰিওফালৰ পৰিৱেশৰ মাজত থকা সম্পৰ্কৰ অধ্যয়ন।

২. পৰিস্থিতিতন্ত্ৰ (Ecosystem): কোনো এটা অঞ্চলৰ জীৱিত উপাদান আৰু অজীৱিত উপাদানৰ মাজত হোৱা পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়াৰ ব্যৱস্থা।

৩. উদ্ভিদজগত (Plant Kingdom): পৃথিৱীৰ বিভিন্ন অঞ্চলত উদ্ভিদৰ বিতৰণ আৰু বিস্তাৰৰ অধ্যয়ন।

৪. প্ৰাণীজগত (Animal Kingdom): পৃথিৱীৰ বিভিন্ন অঞ্চলত প্ৰাণীৰ বিতৰণ আৰু বাসস্থানৰ অধ্যয়ন।

৫. জীৱ-ভৌগোলিক অঞ্চল (Biome): জলবায়ু, উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণীৰ বৈশিষ্ট্যৰ ভিত্তিত গঠিত বৃহৎ প্ৰাকৃতিক জীৱ-অঞ্চলৰ অধ্যয়ন।

(গ) মানৱীয় পৰিঘটনাৰ অধ্যয়ন (Study of Human Phenomena)

মানৱ ভূগোলে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন অঞ্চলত মানুহৰ অৱস্থান, বিতৰণ, জীৱন-ধাৰা, অৰ্থনৈতিক কাৰ্যকলাপ আৰু পৰিৱেশৰ সৈতে থকা সম্পৰ্ক অধ্যয়ন কৰে।

ইয়াৰ প্ৰধান বিষয়সমূহ হ'ল—

১. জনসংখ্যা ভূগোল (Population Geography):

- জনসংখ্যাৰ বিতৰণ আৰু ঘনত্ব।
- জনসংখ্যাৰ বৃদ্ধি আৰু গঠন।
- জন্ম, মৃত্যু আৰু জনসংখ্যাৰ পৰিৱৰ্তন।
- জনসংখ্যাৰ সমস্যা আৰু নীতি।

২. বসতি ভূগোল (Settlement Geography):

- গ্ৰাম্য আৰু নগৰীয়া বসতি।
- বসতিৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশ।
- বসতিৰ আৰ্হি আৰু বিন্যাস।
- নগৰীকৰণ আৰু নগৰীয়া সমস্যা।

৩. অৰ্থনৈতিক ভূগোল (Economic Geography):

মানুহৰ বিভিন্ন অৰ্থনৈতিক কাৰ্যকলাপ আৰু সেইবোৰৰ স্থানিক বিতৰণৰ অধ্যয়ন।

- কৃষি আৰু পশুপালন।
- মৎস্য পালন আৰু বনজ সম্পদ।
- খনিজ সম্পদ আৰু উদ্যোগ।
- পৰিবহণ আৰু যোগাযোগ।
- বাণিজ্য আৰু সেৱা খণ্ড।

৪. সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক ভূগোল (Social and Cultural Geography):

- সমাজ আৰু সামাজিক সংগঠন।
- ভাষা, ধর্ম আৰু সংস্কৃতিৰ বিতৰণ।
- জনজাতীয় জীৱন-ধাৰা।
- সাংস্কৃতিক অঞ্চল আৰু সাংস্কৃতিক পৰিৱৰ্তন।

৫. ৰাজনৈতিক ভূগোল (Political Geography):

- ৰাষ্ট্ৰ আৰু সীমাৰেখা।
- ৰাজনৈতিক অঞ্চলৰ বিতৰণ।
- আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় সম্পৰ্ক।
- ভূ-ৰাজনৈতিক বিষয়সমূহ।

৬. পৰিৱেশ ভূগোল (Environmental Geography):

- মানুহ আৰু পৰিৱেশৰ সম্পৰ্ক।
- পৰিৱেশ প্ৰদূষণ।
- প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ।
- প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ সংৰক্ষণ।
- বহনক্ষম উন্নয়ন।

৬. ভূগোলৰ অধ্যয়নৰ মূল বিষয়বস্তু (Major Themes of Geographical Study)

ভূগোলে কেৱল পৃথিৱীৰ পৰিঘটনাসমূহৰ বৰ্ণনা নকৰে; সেইবোৰৰ অৱস্থান, বিতৰণ আৰু পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কবোৰো বিশ্লেষণ কৰে। ইয়াৰ কেইটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ অধ্যয়নৰ বিষয় হ'ল—

১. অৱস্থান (Location): পৃথিৱীৰ কোনো এটা স্থান বা পৰিঘটনা ক'ত অৱস্থিত, সেই বিষয়ে অধ্যয়ন। উদাহৰণস্বৰূপে, অসমৰ অৱস্থান উত্তৰ-পূব ভাৰতত।

২. স্থান (Place): কোনো এটা অঞ্চলৰ প্ৰাকৃতিক আৰু মানৱীয় বৈশিষ্ট্যৰ অধ্যয়ন। উদাহৰণস্বৰূপে, ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ ভূ-প্ৰকৃতি আৰু জনবসতি।

৩. বিতৰণ (Distribution): কোনো এটা পৰিঘটনা পৃথিৱীৰ বিভিন্ন অঞ্চলত কেনেদৰে বিস্তৃত হৈ আছে, তাৰ অধ্যয়ন। উদাহৰণস্বৰূপে, ভাৰতৰ জনসংখ্যাৰ বিতৰণ।

৪. পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক (Interaction): মানুহ আৰু পৰিৱেশ তথা বিভিন্ন ভৌগোলিক উপাদানৰ মাজৰ সম্পৰ্কৰ অধ্যয়ন। উদাহৰণস্বৰূপে, অসমৰ কৃষিৰ ওপৰত বৰষুণৰ প্ৰভাৱ।

৫. অঞ্চল (Region): একে ধৰণৰ বৈশিষ্ট্য থকা অঞ্চলসমূহৰ চিনাক্তকৰণ আৰু অধ্যয়ন। উদাহৰণস্বৰূপে, ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকা।

৬. পৰিৱৰ্তন (Change): সময়ৰ লগে লগে ভৌগোলিক পৰিঘটনাসমূহৰ পৰিৱৰ্তনৰ অধ্যয়ন। উদাহৰণস্বৰূপে, নগৰীকৰণৰ ফলত গুৱাহাটীৰ বিস্তাৰ।

৭. ভূগোল অধ্যয়নৰ আধুনিক সঁজুলি আৰু প্ৰযুক্তি

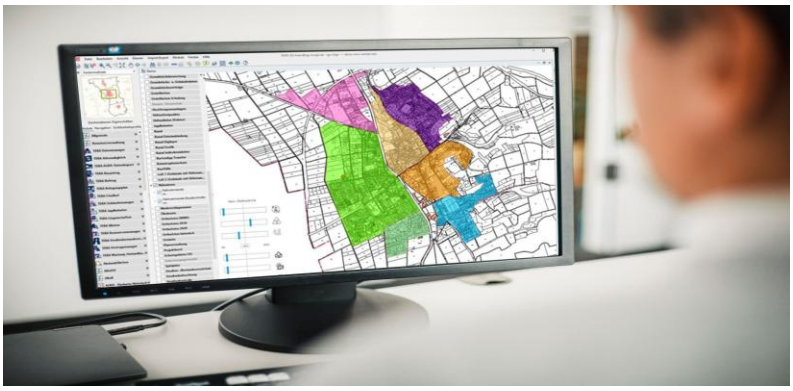
আধুনিক যুগত ভূগোলৰ অধ্যয়নত বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰ বৃদ্ধি পাইছে। ইয়াৰ ফলত ভৌগোলিক তথ্য সংগ্ৰহ, বিশ্লেষণ আৰু মানচিত্ৰ প্ৰস্তুত কৰা সহজ হৈছে।

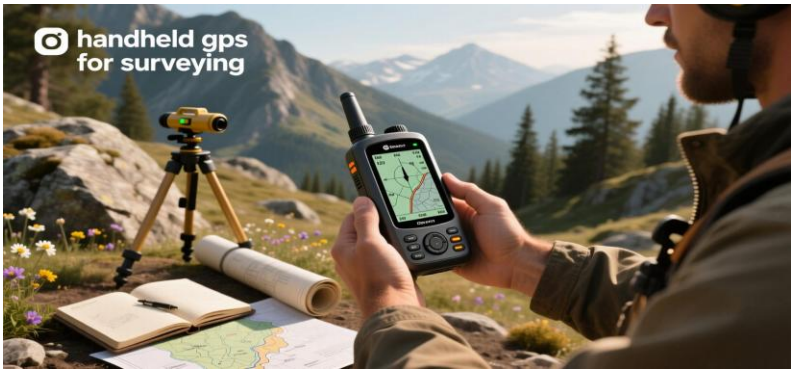
১. মানচিত্ৰ বিজ্ঞান (Cartography): মানচিত্ৰ প্ৰস্তুত কৰা, পঢ়া আৰু বিশ্লেষণ কৰাৰ বিজ্ঞান।

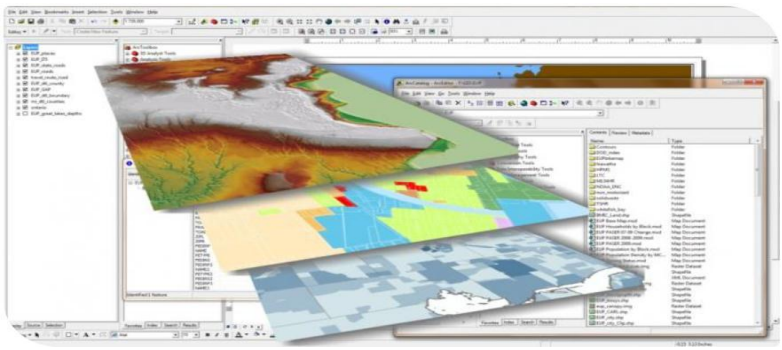
২. দূৰ সংবেদন (Remote Sensing): উপগ্ৰহ বা বিমানৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা তথ্যৰ সহায়ত পৃথিৱীৰ বিভিন্ন বৈশিষ্ট্য অধ্যয়ন কৰা পদ্ধতি।

৩. ভৌগোলিক তথ্য ব্যৱস্থা (Geographical Information System – GIS): ভৌগোলিক তথ্য সংগ্ৰহ, সংৰক্ষণ, বিশ্লেষণ আৰু প্ৰদৰ্শন কৰাৰ কম্পিউটাৰভিত্তিক ব্যৱস্থা।

৪. গোলকীয় স্থান নিৰ্ণয় ব্যৱস্থা (Global Positioning System – GPS): উপগ্ৰহৰ সহায়ত পৃথিৱীৰ কোনো স্থানৰ অৱস্থান নিৰ্ণয় কৰা ব্যৱস্থা।

৮. ভূগোলৰ গুৰুত্ব (Importance of Geography)

আধুনিক পৃথিৱীত ভূগোলৰ অধ্যয়ন বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ।

1. পৰিৱেশ সংৰক্ষণ: প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশ, বনাঞ্চল আৰু জীৱবৈচিত্ৰ্য সংৰক্ষণত সহায় কৰে।

2. সম্পদৰ ব্যৱস্থাপনা: মাটি, পানী, বনজ সম্পদ আৰু খনিজ সম্পদৰ উপযুক্ত ব্যৱহাৰত সহায় কৰে।

3. দুৰ্যোগ ব্যৱস্থাপনা: বানপানী, ভূমিকম্প, ভূমিস্খলন আৰু ঘূৰ্ণীবতাহৰ দৰে প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগৰ বিপদাশংকা চিনাক্ত কৰাত সহায় কৰে।

4. পৰিকল্পিত নগৰ উন্নয়ন: নগৰ আৰু গ্ৰাম্য বসতিৰ পৰিকল্পনা আৰু উন্নয়নত সহায় কৰে।

5. কৃষি উন্নয়ন: মাটি, জলবায়ু আৰু পানীৰ উপযুক্ত ব্যৱহাৰৰ জৰিয়তে কৃষি উন্নয়নত সহায় কৰে।

6. আঞ্চলিক পৰিকল্পনা: বিভিন্ন অঞ্চলৰ সম্পদ আৰু সমস্যাৰ ভিত্তিত উন্নয়নমূলক পৰিকল্পনা প্ৰস্তুত কৰাত সহায় কৰে।

7. বিশ্ব পৰিৱৰ্তন বুজা: জলবায়ু পৰিৱৰ্তন, গোলকীয় উষ্ণতা বৃদ্ধি আৰু পৰিৱেশৰ পৰিৱৰ্তন বুজাত সহায় কৰে।

৯. উপসংহাৰ (Conclusion)

সামৰণিত ক'ব পাৰি যে ভূগোল হৈছে পৃথিৱীৰ প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশ, জীৱজগত আৰু মানৱ সমাজৰ মাজত থকা পাৰস্পৰিক সম্পৰ্কৰ এক বিস্তৃত আৰু সমন্বয়কাৰী বিজ্ঞান। ই পৃথিৱীৰ বিভিন্ন পৰিঘটনাৰ অৱস্থান, বিতৰণ, বৈশিষ্ট্য আৰু পৰিৱৰ্তনৰ বিষয়ে বৈজ্ঞানিক জ্ঞান প্ৰদান কৰে। বৰ্তমান সময়ত পৰিৱেশ সংৰক্ষণ, সম্পদৰ বহনক্ষম ব্যৱহাৰ, দুৰ্যোগ ব্যৱস্থাপনা আৰু পৰিকল্পিত উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত ভূগোলৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম।

শিক্ষার্থীৰ বাবে দ্ৰুত পুনৰালোচনা (Quick Revision)

বিষয়	মনত ৰাখিবলগীয়া কথা
Geography শব্দৰ উৎপত্তি	Geo + Graphien
Geography শব্দৰ প্ৰথম ব্যৱহাৰৰ কৃতিত্ব	Eratosthenes
ভূগোলৰ আক্ষৰিক অর্থ	পৃথিৱীৰ বর্ণনা
পৃথিৱী মানুহৰ বাসস্থান	Carl Ritter
প্ৰকৃতিৰ অধ্যয়ন	Alexander von Humboldt
স্থানৰ বিজ্ঞান	Vidal de la Blache
অঞ্চলভিত্তিক পার্থক্য	Areal Differentiation
স্থানিক বিজ্ঞান	Spatial Science
ভূগোলৰ তিনিটা অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰ	প্ৰাকৃতিক, জৈৱিক আৰু মানৱীয় পৰিঘটনা
আধুনিক প্ৰযুক্তি	GIS, GPS, Remote Sensing

পৰীক্ষাৰ বাবে সম্ভাব্য প্ৰশ্ন

১ নম্বৰৰ প্ৰশ্ন

1. Geography শব্দটো কোন ভাষাৰ পৰা উৎপত্তি হৈছে?
2. Geography শব্দৰ প্ৰথম ব্যৱহাৰৰ কৃতিত্ব কাক দিয়া হয়?
3. GIS-ৰ সম্পূৰ্ণ ৰূপ কি?
4. মানৱ ভূগোলৰ এজন প্ৰধান পণ্ডিতৰ নাম লিখা।
5. স্থানিক বিজ্ঞান বুলিলে কি বুজা?

২/৩ নম্বৰৰ প্ৰশ্ন

1. ভূগোলৰ অৰ্থ লিখা।
2. ভূগোলৰ প্ৰকৃতিৰ তিনিটা বৈশিষ্ট্য লিখা।
3. ভূগোলৰ পৰিসৰৰ তিনিটা প্ৰধান ভাগ উল্লেখ কৰা।
4. দূৰ সংবেদন (Remote Sensing) কি?
5. ভূগোলৰ গুৰুত্ব চমুকৈ লিখা।

৫/১০ নম্বৰৰ প্ৰশ্ন

1. ভূগোলৰ অৰ্থ আৰু সংজ্ঞা আলোচনা কৰা।
2. ভূগোলৰ প্ৰকৃতি ব্যাখ্যা কৰা।
3. ভূগোলৰ পৰিসৰ বহলাই আলোচনা কৰা।
4. আধুনিক পৃথিৱীত ভূগোলৰ গুৰুত্ব আলোচনা কৰা।